KRING BÖCKER OCH MÄNNISKOR

GUNNAR EKELÖF SOM KRÖNIKÖR

Från och med början av 1940 och fram till hösten 1941 skrev *Gunnar Ekelöf* regelbundet krönikor i Svenska Familjetidningen, som utgavs av den privata detaljhandelns organisation. I enlighet med tidningens utgivningsplan kom de varannan eller var tredje vecka. Under 1941, 1942 och 1943 medverkade han dessutom med betraktelser i julnumren. Gunnar Ekelöf-sällskapet har nu publicerat dessa krönikor på nytt i ett facsimiletryck med en finstämd inledning av Johan Lundberg. Tillvägagångssättet har den fördelen att det bidrar till att bevara den vardagliga tidsatmosfären, en sak som författaren hade ett mycket känsligt sinne för.

Tidsatmosfären som slår en till mötes ur Ekelöfs krönikor är den som fanns i det isolerade Sverige under andra världskrigets första år. Här skymtar ransonering, mörkläggning, vindsröjning, riksmarsch. För dem som klagar över för låga inomhustemperaturer har Ekelöf ingenting till övers. Visserligen sitter han "här i överrock och skriver maskin med stela händer", men sådant får man acceptera. "Frusenhet är brist på träning i vissa fall, brist på fömuftig klädsel i andra." Den som uttalar sig så kan förefalla att vara en lojal anhängare av beredskapens sparsamhetsprogram. Men egentligen yttrar sig Ekelöf som kritiker av storstadscivilisationen, som förespråkare av ett mer naturenligt levnadssätt. "Nej, låt oss bli lappar! En kåta är den billigaste och bästa evakueringsbostad som kan tänkas, praktiskt taget osynlig från luften. /.../ På golvet ett tjockt lager björkris med hudar över. Det är mjukt som en madrass hela golvet. Och genom fönstret några stora, sköna, namnlösa fjäll."

Gång på gång röjer krönikorna att Ekelöf inte trivs i storstaden: "jag erkänner som min tro att om vi finge se de stora städerna upplösas eller förlora sin allt domineranде betydelse så finge vi också se hur några av de svåra sociala problem som dessa människoanhopningar medfört småningom upplöstes". Bättre är småstäderna med deras lugn och frånvaro av trängsel, och ännu bättre är det "på landet i en enkel sommarstuga, där radion är bannlyst". Reflexionen föranleds av en vistelse på västkusten. "Bredvid löper en gärdesgård av kullerstenar, sådan som man brukar ha i Bohuslän. /.../ På avstånd till höger några elefantgrå och elefantmassiva bergknallar. /.../ Utanför lever havet sitt eviga eller åtminstone för mänskotanke ofattbart tidlösa liv." Man får ändå försöka tänka sig in i naturens liv: "Man är ju en del av naturen, inte bara av mänskligheten." Detta är en tröstegrund. "Om man liksom stoppar in kriget i ett fack i hjärnan eller hjärtat eller vad det är och låser skåpdörren så finns det inte. Bara svalornas skrik och andra fridfulla ljud av livet som går vidare, ständigt vidare."

Men det är inte så lätt att låsa skåpdörren. Kriget gör sig ideligen påmint. "Världen är förvänd och felaktig. Alla säger att någonting 'verkligen' händer när det krigas och skjuts och bombas." Detta stämmer inte med Ekelöfs uppfattning av verkligheten: "Det är större att odla en åker än att slå ihjäl en människa, även om detta senare kan ske med pomp och ståt och stora patriotiska åthävor är det inte patriotiskt." Likafullt: "Att försvara sig är patriotiskt och det ovanstående må vara riktat till stormakterna, enkannerligen den som (det kan väl aldrig utredas vem, men man kan i sitt hjärta ändå känna vem det är som börjat)."

Ekelöf ger i mars 1940 ett erkännande åt statsministerns proklamation av Sveriges neutralitet, med avvisande av alla påtryckningar utifrån. Men det får inte vara en neutralitet till varje pris. "Det finns saker som heter frihet, självbestämmanderätt, oavhängighet och det som kallas neutralitet är i själva verket inte annat än en *prut-*

mån på dessa värden och det finns en gräns under vilken man inte kan sälja utan att sälja sig." Ekelöf visar att han är starkt engagerad i Finlands handlingssätt. Finland var en del av hans verklighet, han hade vistats där, och han hade vänner där. "Den finska lärdomen är att varje folk som vill leva måste handla i enlighet med sin bästa och största tradition, måste visa sig äga en levande tradition, måste stega mot framtiden i fast beslutsamhet även om vägen för förbi avgrunder." Och han understryker: "Förståndet är neutralt, hjärtat är det inte." Förnuftets uppgift är att "göra vad det kan och bör: hjälpa till".

Mot det ständigt närvarande kriget ställer Ekelöf andra ständigt närvarande företeelser.

En sådan är årstidernas växlingar. Tanken på dem låg i och för sig nära till hands för den som med ett par veckors mellanrum skulle leverera en betraktelse. Att detta var ett återkommande tema underströks av den vinjett som placerades ovanför Ekelöfs texter. Den är tecknad av Bertil Bull Hedlund och föreställer djurkretsen av stjärnbilder som solen genomlöper under årets gång. Men därtill kom personliga faktorer. Ekelöf var årstidskänslig. Mörket under senhösten och vintern utlöste hans melankoli. "Att hålla melankolin borta i december är inte lätt för en mälardaling", konstaterar han. Men när ljuset börjar återvända blir det strax lättare. "Detta är ett av de snöfall som förebådar våren", skriver han i februari 1941. "Det är ljuset som gör allt så mjukt." Och snöfallet framkallar funderingar, som blir till en världsförklaring: "man kan sitta vid fönstret och se ut. Det är melankoliskt men inte på ett betryckande utan på ett helande och lugnande sätt". Då kan man "tänka sig det hela som ett stort, evigt, för våra blickar undandolt snöfall, vars planlösa virvlar och drifter hit eller dit av oss blinda (och själva under slumpens lagar levande) varelser uppfattats som det ena, det andra eller det tredje. Medan det stora snöfallet – som är verkligheten bakom apparangserna! – hela tiden fortgår utanför vår förståndssfär, utom våra sinnens räckvidd.

Det är skeptikers och melankolikers – men också en mystikers tolkning av världsförloppet!"

Långt innan man befinner sig där, skriver Ekelöf i sina krönikor om vår och sommar. Det är dit han längtar. Nuet genomlever vi " i minnet av det som var innan och i hoppet om det som skall komma efteråt". Vintern kommer oss "att drömma skönt om fjärran ouppnåeliga ting. Jag undrar om inte det mesta i svensk litteratur som skrivits om sommaren har skrivits just på vintern". I sådana drömmar möter man poeten Ekelöf, även när han skriver på prosa i en konsumenttidning.

Så när han frammanar en sommarnatt med syn och doft av nattviol. Det är en av de nätter

> *som är klara och alldeles utan dimma men med ett visst ljusdunkel och en ljum doft, som ändå har någon kylig krydda. Och tystnad. Men inte en död tystnad som på vintern utan tystnaden i ett rum där någon levande sover med så ungdomligt lätta andetag att man ingenting hör. Och man befinner sig på sin sena hemväg från någon lantlig tillställning. Och sölar på vägen och tycker att varför skall man över huvud taget förspilla dyrbara timmar av livet med att sova. Och just när man går i de tankarna leder en den smala, krokiga skogsvägen förbi en liten hage. Den är tuvig, har mager gräsväxt och är besådd med glesa ormbunksstånd. Och det kommer ett vinddrag och man känner något obeskrivligt underbart i luften och blir stående. Då ser man i skumrasket de blekgröna ljusen som står där så raka och tycks ha valt sig in under ormbunkarnas sänghimlar för att synas mindre, kanske för att få skugga. Och lutar man*

sig ner så ser man de finlemmade små vita blommorna som öppnar sina hemligheter mot nattdunklet och sänder ut sin doft som ett tyst svar till älskaren, fortplantaren, livsuppehållaren. Den doften har något obestämt erotiskt, man kan inte beskriva den – det kan man så sällan med dofter – man kan bara säga att den liknar en smekning, en halvöppen mun, att bakom den skälver det av livsberusning.

Ett andra stöd som Ekelöf sätter mot Kriget är vardagen. Det temat slår han an redan i sin första krönika: "Freden och vardagen har inte så vidare god klang – kanske är jag tämligen ensam om att se dem i ett skimmer av romantik just nu." Genomgående återkommer han till detta motiv: "små och nära liggande ting, sådant som hjälper oss att slå oss lösa, som kommer oss att glömma, som höjer vårt humör eller vår förtröstan". En annan gång heter det: "Ty det visar sig att vardagen, som vi förr tyckte var så tråkig och enformig, innebar ett för livet omistligt värde." Men för att upptäcka detta måste man ha den rätta attityden. Man måste "göra sig låg och anspråkslös".

"Låg" är här ett värdeord. Den som före Ekelöf hade utrustat det med den innebörden var Vilhelm Ekelund. En av de märkligaste krönikorna är den som Ekelöf publicerade 30/9 1940. Den är en hyllning till Ekelund på dennes sextioårsdag, med stark betoning på den kärva och aforistiska prosan från dennes senare år. "Han har funnit en författares och tänkares uppgift vara att ge det allmänmänskliga eller som han själv säger 'det låga' – ja visserligen – men han har också funnit att detta allmänmänskliga med full uppriktighet och sanningsenlighet endast kan nås i det personliga, det vill säga när detta personliga fördjupats, vidgats, kultiverats och berikats till den grad att det allmänmänskliga skiktet på själens botten ligger barlagt." På det viset ter sig "Ekelunds senare arbeten som led i en hermetisk men alltid oskrymtad självbiografi". I grund och botten är han "sann (alltför sann torde någon säga), han är en realist, en verklighetsjägare av djupaste mått".

Den karakteristik som Ekelöf här ger stämmer i väsentliga stycken också på honom själv.

Ytterligare en av texterna avviker från den vanliga krönikeformen. Den som kom 31/7 1941 utgår från ett fynd av en almanacka av år 1896, i vilken ägaren gjort sparsamma noteringar. Ekelöf funderar över dessa kryptiska notiser, de tycks honom ge fragment av ett människoöde. Hans sinne för tidsdoft kommer honom att spinna vidare på anteckningarna, och fram växer en novellistisk porträttbild från det oscariska Stockholm. "Jag såg en urgammal ungkarl eller änkling i tre rum och kök, belägna någonstans där Stockholm var minst ombyggt. En gammal knarrig, monoman och pedantisk herre, besvärlig och tråkig in i detalj och dessutom intensivt missnöjd med tillvaron därför att hans gamla Johansson, som han under årens rundgång vuxit sig fast vid, lagt sig och dött under hösten."

Ekelöf fann, som han säger "ett stycke strindbergsstämning i den gamle ungkarlens hem". Och hans sanningskrav reser sig mot tendensen att försköna det förflutna. "Ser vi närmare på det förgångna så finner vi att det består av vardag, vardag, vardag och att historiemålarens eller historieförfattarens bilder bara är drömmerier, lika önskebetonade som teoretikernas framtidsvyer."

Samlingen av Ekelöfs krönikor är mer innehållsrik än vad man i förstone väntat sig. Även som leverantör av beställda spalter visar han sig vara djupt personlig.

Örjan Lindberger

Krönikor av Gunnar Ekelöf i Svenska Familjetidningen 1940-43. Gunnar Ekelöf-sällskapet 2001.